

Povrnitev škode žrtvam kaznivih dejanj*

UDK 343.122(497.1)

Katja Vodopivec**

1. Zgodovinski okvir

Konfliktno razmerje med storilcem kaznivega dejanja in žrtvijo so ljudje reševali ali zaostrevali najprej sami med seboj (osebno maščevanje, kompozicija) in kasneje s pomočjo zastopnikov oblasti ali njihovih institucij (kompozicija, kaznovanje). Danes je verjetno težko oceniti, v čem je bila spodbuda za oblastveno poseganje v reševanje zasebnih nasprotij. Naj za ponazoritev tega omenim dve mnenji. Po Vasiljevičevem mnenju je npr. prepuščanje pregona kaznivih dejanj presoji posameznikov omogočalo, da »do pregona ni prišlo niti tedaj, kadar bi bil potreben, in sicer ali zaradi neznanja, nezmožnosti ali ustrahovanja oškodovanca ali pa zaradi njegovega sporazuma z obdolžencem, kar je bilo lahko v nasprotju z javno koristjo...«, po drugi strani pa je lahko prišlo do pregona iz želje po maščevanju, zaradi vznemirjenosti in iz drugih slabih pobud, kar je bilo škodljivo za obdolženca«. Pisec se pri tem sklicuje na Aristofanove komedije, ki dokazujejo pomanjkljivosti obtožnega postopka. Po Müllerjevem in Cooperjevem mnenju pa je »fevdalna država uzakonila in formalizirala pravice posameznikov do samopomoči zato, da bi omejila delitev fevdov in izkoriščanje gmotno šibkejših... Konec srednjega veka je oškodovani moral ubirati pravno pot in ni smel več sam reševati svoje zadeve. Cena državne pomoči za sojenje storilcu pa je postala nesorazmerno visoka...«. ¹ Po tem času so se koristi žrtve kaznivega dejanja čedalje bolj umikale interesom oblastnikov, s sociološke plati pa so bile koristi žrtev najbolj zanemarjene v inkvizicijskem kazenskem postopku.

Kljub temu so se teoretiki in sodna praksa vedno znova vračali tudi k vprašanju oškodovancev, zlasti od 16. stoletja naprej, tako npr. pisci Tomas More, Jeremy Bentham, A. B. Marsagny,

* Izvleček iz raziskave, narejene v Inštitutu za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani. Raziskavo je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije. Pri raziskavi so sodelovali: Katja Vodopivec (vodja raziskave), Peter Kobe (svetovalec) in sodelavci: Bogo Brvar, Mitja Deisinger, Božo Janhuba, Vida Kokalj, Janez Kramarič, Bojan Planinšek, Karel Rajniš, Andrej Razdrih, Drago Šinkar, Janka Šolnic, Jože Trtnik.

** Katja Vodopivec, dipl. pravnica, doktorica pravnih znanosti, profesorica za kriminologijo Pravne fakultete, Trg osvoboditve 11, 61 000 Ljubljana.

¹ Vasiljevič, str. 18; Mueller-Cooper, str. 86. Kratek zgodovinski pregled o poravnavanju škode žrtvi kaznivega dejanja je k raziskavi prispeval sluhatelj pravne fakultete Andrej Razdrih.

Herbert Spencer, Raffaele Garafolo, Enrico Ferri idr.² V nekaterih nemških deželah je sodna praksa že v 16. in 17. stoletju dopuščala tako imenovani adhezijski postopek; ta je žrtvi odprl možnosti, da je uveljavljala svoje odškodninske zahteve znotraj kazenskega postopka; francoska »action civile« pa je bili kodificirana z veliko ordonanco Ludvika XIV. konec 17. stoletja.³ S pomenom povrnitve škode oškodovancu za re-socializacijo storilcev kaznivih dejanj so se ukvarjali tudi mednarodni penološki kongresi v zadnji četrtini 19. stoletja.⁴

Med svetovnjima vojnama v literaturi skoraj ni najti posebnih opozoril na vlogo žrtve v kazenskem postopku, čeprav je adhezijski postopek tam, kjer je bil vpeljan, ostal in se razvijal, zato pa je v obdobju po drugi svetovni vojni žrtev kaznivega dejanja dobila eno osrednjih mest v kriminološki in končno v »viktimološki« literaturi. Razlogov za to je več.

2. Razlogi za povrnitev škode po drugi svetovni vojni

Odgovore na vprašanja, zakaj so pisci in zakonodajalci začeli po drugi svetovni vojni posvečati večjo pozornost pokrivanju škode žrtvi, je mogoče iskati predvsem v treh pojmovanjih razmerja med storilcem in žrtvijo kaznivega dejanja.

2.1. Razlog žrtve

Po drugi svetovni vojni je smer, ki se je zavzemala za vsestransko strokovno preučevanje osebnosti storilca kaznivega dejanja in njegovega okolja, v nekem smislu nadaljevala kiminalno-politično in strokovno naravnost iz časa med svetovnjima vojnama, deloma pa je našla ugodna tla tudi v družbeno-političnem ozračju po drugi svetovni vojni.⁵ Tako ni naključje, da se je pozornost, usmerjena na interakcijska razmerja med storilcem kaznivega dejanja in njegovim okoljem, v okviru kriminogeneze razširila tudi na žrtev kaznivega dejanja, in sicer najprej kot na dejavnik, ki lahko prispeva k storitvi kaznivega dejanja.

² Galaway, str. 57; Mueller-Cooper, str. 95.

³ Schafer, str. 22—23; Kobe: Primerjalno pravni prikaz in analiza.

⁴ Jacob, str. 162.

⁵ Vodopivec, 1974, str. 314, 315.

V tem smislu je nemški kriminolog Hans von Hentig, ki je tedaj živel v ZDA, že leta 1941 izdal članek *Interakcija med storilcem in žrtvijo*; leta 1948 pa je izšla njegova knjiga *Storilec in njegova žrtev*. Leta 1947 je jeruzalemski odvetnik Benjamin Mendelsohn priobčil članek *Nova bio-psiho-sociološka obzorja — viktimologija in v njem se je prvič zavzemal za osamosvojitve viktimologije v posebno vedo*.

Čeprav se je Angležinja Margery Fry leta 1951 zavzela za povrnitev škode žrtvi kaznivega dejanja v času kazenskega postopka in po njem najprej iz razlogov, ki naj bi bili pomembni za resocializacijo storilca, so kasneje ti razlogi stopili v ozadje in odstopili prvo mesto sočustvovanju z žrtvijo, ker ta ostane oškodovana zlasti v vseh primerih neodkritih storilcev kaznivih dejanj in pri tistih, ki so premoženjsko šibki... Tako se je Fryjeva začela leta 1957 uspešno zavzemati za organizacijo državnih kompenzacijskih skladov v Angliji.

Iz teh razlogov so zlasti po letu 1960 nastali državni kompenzacijski sklad v Novi Zelandiji (1963), Veliki Britaniji (1964), v nekaterih državah ZDA (od l. 1965), v večini kanadskih provinc (od leta 1966), nekaterih državah Avstralije (od l. 1967), v Severni Irski (1968), Avstriji (1972) in na Finskem (1973).

V številnih drugih državah so leta 1974 obstajali predlogi za ustanovitev javnih kompenzacijskih skladov. Pri tem pa gre za različne pravne rešitve in za različne vrste žrtev kaznivih dejanj, ki so jim skladi namenjeni. Javni skladi pa naj bi se večinoma uporabljali za pokritje tiste škode, ki je bila povzročena žrtvam s kaznivimi dejanji zoper življenje in telo.⁶

2. 2. Razlog storilca — poboljševalni razlog

Sodobni pisci poudarjajo med drugim tudi nesprejemljivost tega, da je iz kazenskega postopka in obravnavanja storilca v času prestajanja kazni skoraj izginila storilčeva odgovornost žrtvi kaznivega dejanja, saj je to odgovornost odrinila v ozadje odgovornost državi, ta pa je za storilca kaznivega dejanja abstrakten pojem. Za to, da je storilec dolžan predvsem povrniti škodo žrtvi svojega kaznivega dejanja, so se zavzemali, kot rečeno, že udeleženci penoloških kongresov v zadnji četrtini 19. stoletja. Ta razlog je najprej zanimal tudi Margery Fry. Angleško belo poročilo (White Paper) »Kazno-

valna praksa v spreminjajoči se družbi« iz leta 1959 je poudarjalo predvsem poboljševalno vlogo poravnanja škode žrtvi za storilca kaznivih dejanj.⁷

Ameriški psiholog Albert Eglash je v svojem članku iz leta 1958 posebej poudarjal pomen pokritja škode žrtvi za storilčovo konstruktivno dejavnost, ki prispeva k njegovemu samospoštovanju.⁸ Posebej pa se je za ta razlog povrnitve škode žrtvi od storilca kaznivega dejanja zavzemal znani zagovornik retribucije Stephen Schaffer že od leta 1960 pa vse do svoje smrti v preteklem letu.

Sem spadajo končno tudi vsi tisti pisci, ki opozarjajo na škodljivost kazni z odvzemom prostosti in vidijo v povrnitvi škode — imenujejo jo kar »sankcija« — alternativo za zaporne kazni.⁹

2. 3. Sociološki razlog

Kritika sodobnih sociologov je usmerjena zlasti na premoč državnih ustanov in birokratizma (v našem primeru zlasti formalnega družbenega nadzorstva) nad razmerji med ljudmi. Norveški sociolog in kriminolog Nils Christie filozofsko izhaja iz konfliktne teorije (Dahrendofr) in vidi v nasprotjih gibalno družbenega napredka. Po tem mnenju dajejo nasprotja možnost za udeležbo, za dejavnost in za razčiščevanje norm — vrednostnega sestava.

Ena izmed posebnosti sodobnih visoko razvitih industrijskih družb je proces razosebljanja. Ta proces po piščevem mnenju pospešuje tudi sodni kazenski postopek. V tem postopku se razmerje med konkretnima strankama spreminja v razmerje med eno izmed strank in državo. Z razvojem kazenskega procesnega prava smo žrtev kaznivega dejanja zreducirali na neobstoječnost in storilca na predmet. Storilec kaznivega dejanja je izgubil možnost, da bi žrtvi razložil samega sebe, čeprav mu pogosto ni vseeno, kaj žrtev o njem misli.¹⁰

Ameriški sociolog in kriminolog Marwin Wolfgang očita formalnemu družbenemu nadzorstvu zaprtost in neodgovornost nasproti javnosti. Ustanove formalnega družbenega nadzorstva se

⁷ Linden, str. 39.

⁸ Jacob, str. 156.

⁹ Npr. Goldstein, str. 203; Conclusions, str. 153; Galaway, str. 58.

¹⁰ Christie; več o tem glej Vodopivec 1977, str. 86, 87.

⁶ Jacob, str. 152; Grebing str. 476—482.

izživljajo s pisanjem poročil za lastne nadzorne organe, sodišča pa s pisanjem sodb, ki jih obsojenci slabo razumejo. Kazensko sodstvo (v ZDA — op. Vo) nima do žrtve kaznivega dejanja nobene odgovornosti in ji ni dolžno poročati o poteku kazenskega postopka.¹¹

3. Predlogi za zakonodajo in prakso

Predloge za zakonodajo in prakso je mogoče deliti v načelna stališča in predloge za konkretne rešitve.

Strokovnjaki, ki so o viktimitologiji govorili na mednarodnem sestanku v Bellagiu (Italija) leta 1975, so med drugim sprejeli priporočila, ki se nanašajo na žrtev kot pričo in tudi kot oškodovanca z zahtevkom za povrnitev škode. »Žrtve kaznivih dejanj je treba zasliševati obzirno, odgovorno in s simpatijo. Sodelovanje žrtev s kazenskim sodstvom naj bo zanje cenejše, manj travmatizirajoče in manj stigmatizirajoče. Ugodnosti, ki so zdaj na voljo obsojencem, naj bodo na voljo tudi žrtvam kaznivih dejanj, npr. pravna pomoč, zdravstvene in psihiatrične storitve... Udeležbo žrtev v kazenskem postopku je treba olajšati s prevozom, varstvom za otroke, povračilom stroškov in zmanjšanjem drugih težav, ki otežujejo udeležbo žrtev... Sestanki med storilcem in žrtvijo v času sodnega ali prevzgojnega postopka imajo lahko v nekaterih primerih terapevtski pomen in lahko napravijo storilca občutljivega za težave svoje žrtve. V številnih primerih je treba pospeševati neformalne poti za poravnavanje in arbitražo, v katerih neposredno sodelujeta žrtev in storilec... Povrnitev škode je mogoče uporabiti kot samostojen ukrep. V številnih primerih je povrnitev škode lahko glavni ukrep, ki ga določi sodišče. To je lahko nadomestilo za kazen odvzema prostosti ali dopolnilo drugih ukrepov... Če storilec nima denarja za povrnitev škode, mu je treba omogočiti, da opravi nekatera dela ali za žrtev, ali za koga drugega ali za neko ustanovo... V kazenskih zavodih naj bi obsojenci delali za primerne osebne dohodke in od tega pokrivali škodo...¹²

Kanadska komisija za pravno reformo je oktobra 1974 sprejela tale priporočila o povrnitvi škode žrtvam kaznivih dejanj od storilcev in

javnih skladov (povzemamo jih v izvlečku): povrnitev škode žrtvi kaznivega dejanja naj bi bilo temeljno načelo kazenskega prava, medtem ko naj bi se drugi ukrepi izrekli le, kolikor so potrebni (str. 7, 14). Povrnitev škode žrtvi je v duhu pravičnosti razumen ukrep, saj morajo biti osebne in lastninske pravice obnovljene (str. 5). Izvrševanje kaznivih dejanj ni bolezen, ki bi jo bilo treba za vsako ceno odpraviti, temveč neizogibna plat družbenih razmerij, kar je bilo že zdavnaj priznано v civilnem pravu, v katerem ima pomembno vlogo poravnavanje strank (str. 6). Težišče naj bo na odgovornosti storilca, ki je zmožen konstruktivnih in za družbo sprejemljivih dejanj (str. 7, 8). Zato ima povrnitev škode resocializacijski pomen... Obstaja pa tudi psihološko utemeljena potreba žrtve, da se razmišlja o njeni škodi (str. 7). Komisija se kljub temu ne zavzema za kombinirani postopek (kazenski in civilni) pri sojenju storilcem kaznivih dejanj (str. 11), saj bi tako združevanje postopkov pomenilo za Kanado ustavni problem, kajti civilno pravo spada v pristojnost provinc, kazensko pravo pa je urejeno na zvezni ravni.¹³

Ista komisija je leta 1975 sprejela posebna priporočila za odvrnitev kazenskega postopka (diversion). Komisija izhaja iz ugotovitve, da veliko kaznivih dejanj sploh ne obravnavajo sodišča, ker se sama po sebi absorbirajo znotraj skupnosti. Na tako reševanje konfliktnih položajev vplivajo po eni strani same žrtve, ker ne naznanjajo vseh kaznivih dejanj, po drugi strani pa diskrecijski način dela policije in javnih tožilcev (str. 3). Komisija zato meni, naj policija in tožilstvo razširjajo obseg diskrecije in naj možnost neobtoževanja postane v prihodnje večja (str. 7). Zato naj utemeljitve za uvedbo postopka nadomestijo utemeljitve za ne uvedbo postopka. V utemeljitvah naj se ugotovi, zakaj je potrebna obtožba, namesto, da bi se ji tožilstvo odpovedalo. Postaviti je treba merila za obtoževanje namesto za umik obtožbe, kajti za obtožbo naj bi se odločili le tedaj, če primera ni mogoče rešiti drugače (str. 6). Družba bi morala nagrajevati policijo za vse postopke, ki jih reši drugače kot s sodnim postopkom (npr. napotitev storilca k organom socialnega skrbstva, v mentalno higiensko posvetovalnico ipd.), medtem ko je danes praksa ravno nasprotna (str. 8). Iz tega načela pa naj bi bila izvzeta tista

¹¹ Wolfgang, str. 17, 18.

¹² **Conclusions and recommendations**, Bellagio 1975, str. 150, 153.

¹³ Law Reform Commission of Canada, W. p. 5—6.

kazniva dejanja, pri katerih je javni interes resnično velik (str. 9). Eden izmed razlogov za neuvedbo postopka naj bi bil tudi sporazum med storilcem in žrtvijo za poravnavo, kajti tako so lahko koristi družbe, storilca in žrtve bolje varovani kot s kazenskim postopkom. Pri tem pa bi bilo potrebno tudi privoljenje oblasti (str. 11, 16).

Predlagalci so mnenja, da se splošni red in mir lahko bolje utrjujeta s poravnavanjem storilcev in žrtev kot z njihovo polarizacijo in s kontradiktornim postopkom (str. 23). Prednost postopka za odvracanje kazenskega postopka je tudi v tem, da daje žrtvi možnost za udeležbo (str. 24). Komisija torej priporoča takšen predkazenski postopek (pre-trial program), ki temelji na sporazumevanju med strankami in poteka po navodilih in pod nadzorstvom pristojnih uradnikov na tožilstvih, je pa podprt s široko mrežo dodatnih programov (str. 25).¹⁴

Dosti manj odločna so priporočila, ki so jih glede tega sprejeli udeleženci 11. mednarodnega kongresa za kazensko pravo leta 1974 v Budimpešti. Vendar je tudi v tem primeru rečeno, da da pokritje škode žrtvi kot sredstvo za doseg pravnega in družbenega ravnotežja, ki je bilo s kaznivim dejanjem kršeno in kot sredstvo moderne kriminalne politike uspešno dopolnjuje kazenske ukrepe, upošteva zlasti resocializacijo obsojenca, in da je resnična povrnitev škode družbena naloga, ki temelji na sodobnih zahtevah po družbeni solidarnosti, zlasti kadar je storilec neznan, ali ga ne preganjajo ali je obsojen, pa ni zmožen plačila.

Udeleženci kongresa so glede na to predlagali: A) povrnitev škode žrtvi iz javnih skladov; B) povrnitev škode v kazenskem postopku; C) druge ukrepe za povrnitev škode. Ker nas v našem primeru posebej zanimajo stališča v zvezi z adhezijskim postopkom, navajamo v podrobnostih zlasti ta:

»I. Večina udeležencev kongresa se je izrekla za t. i. adhezijski postopek, ki žrtvi omogoča, da svoj odškodninski zahtevek uveljavlja v okviru kazenskega postopka, vendar priznavajoč, da ima tak postopek lahko nekatere pomanjkljivosti.

II. Pri predpisovanju takšnega postopka naj državni zakonodajalci upoštevajo naslednja načela:

1. Žrtev mora imeti pravico izbirati med adhezijskim in rednim pravnim postopkom.

2. Pravila, ki naj se uporabijo v adhezijskem postopku, morajo biti takšna, da ustrezajo mešanemu postopku, t. j. postopku s prviniami kazenskega in pravnega postopka.

3. Državnim zakonodajalcem se prepušča rešitev vprašanja, ali javni tožilec lahko začne adhezijski postopek skupaj z žrtvijo ali namesto nje. Isto velja za vprašanje, ali kazensko sodišče lahko prizna žrtvi odškodnino po uradni dolžnosti.

4. V postopku mora imeti žrtev vsaj pravico, da predlaga dokaze (tudi tiste, ki posegajo v kazensko zadevo) in pravico do pravnega sredstva (pritožbe) vsaj glede tistega dela, ki zadeva civilni premoženjskopравни zahtevek. Obtoženec mora imeti enake pravice, kakor jih ima žrtev kot tožnik.

5. Odprto ostane vprašanje, ali mora kazensko sodišče odločiti o zahtevku v adhezijskem postopku. Priporoča pa se, naj bi bila dolžnost sodišča odločiti v tem postopku omejena na odločanje o tem, ali se prizna pravica do odškodnine v temelju, o višini odškodnine pa bi odločalo pravdno (civilno) sodišče ali pa bi se o tem odločalo pozneje v okviru kazenskega postopka.

6. Treba je predvideti možnost vnaprejšnje (provizorične) izvršbe odločbe o pravici do odškodnine, da bi žrtev tako čimprej dobila pomoč.

7. Sodba kazenskega sodišča, izdana v adhezijskem postopku, mora imeti v mednarodnih razmerjih enak učinek, kot se priznava sodbam civilnega (pravnega) sodišča.

Zanimiva so končno še stališča v zvezi z drugimi ukrepi za povrnitev škode (točka 6):

»Da bi olajšali povrnitev škode žrtvi kaznivega dejanja, so mogoči še naslednji drugi ukrepi s posrednim učinkom:

1. Obveznost povrniti škodo za pogojno odložitvev kazenskega postopka, za pogojno obsodbo, preskusno nadzorstvo (probation) ali pogojni odpust, vendar ob upoštevanju storilčevega gospodarskega položaja.

2. Pri odmeri kazni, pomilostitvi ali rehabilitaciji naj se upošteva povrnitev škode od storilca glede na njegove možnosti (sredstva).¹⁵

¹⁵ *Résolutions* du XIe Congrès international de Droit pénal str. 685—689, Budimpešta 1974. Čeprav je Kobe upravičeno skeptičen do mednarodno sprejetih resolucij, češ da so pogosto sprejete na hitro in ne dovolj preiščljeno (glede tega kritizira zlasti uvodni del omenjene resolucije), te resolucije po mojem mnenju deloma odsevajo naravnost večine udeležencev v nekem času in jih zato navajam na tem mestu. Glej Kobe 1977, str. 3, 4.

¹⁴ Law Reform Commission of Canada, W. p. 7.

Iz načelnih stališč, sklepov in predlogov ter praktičnih rešitev, čeprav ponekod šele na poskusni ravni, je torej mogoče povzeti te rešitve (zunaj pravnega postopka, ki je strankam na voljo v vseh ureditvah).

— Povrnitev škode kot sredstvo za odvrnitev kazenskega postopka: Žrtvam kaznivih dejanj je že doslej pogosto zadoščal tak način rešitve konflikta in storilcev kaznivih dejanj niso nizanile organom pregona, oziroma niso vložile zasebne tožbe. V ZDA so začeli poskusni program, imenovan nočni tožilski program Columbus (glede na to, da je tožilski delavec strankam na voljo ob večernih urah — po končanem delavniku — in ob nedeljah). Naloga tožilskega delavca (večinoma študenta prava) je pomagati strankam poravnati se oziroma poučiti, kaj jih čaka, če bo sprožen kazenski postopek ali če lahko najdeta drugo pot za rešitev zadeve. Javni tožilec lahko izreče tudi ukrep o preizkušnji (prosecutor's probation) za npr. 60 dni z morebitno negativno posledico (če se storilec ne drži navodil, bo tožilec vložil tožbo). Ta program je prizadetim strankam na voljo predvsem za reševanje medosebnih nasprotij, ki jih pri nas obravnavajo ali sodniki za prekrške ali pa je pregon mogoč le na zasebno tožbo. Pač pa poročevalec o tem programu predlaga, da bi se razširil tudi na obravnavanje čekov brez kritja, konfliktnih razmerij med lastniki stanovanj in najemniki, tatvin v samopostrežnih trgovinah in goljufij v zvezi s socialnimi podporami.¹⁶ Tako obsežnega programa za odvrnitev kazenskega postopka, kakor ga predlaga kanadska zakonodajna komisija v praksi doslej nismo zasledili.

— Povrnitev škode kot pogoj za preizkušnjo (probation).¹⁷ Ukrepa »preizkušnja« pri nas za polnoletne ne poznamo, za mladoletne pa mu ustreza samostojni ukrep strožjega nadzorstva skrbstvenega organa.

— Povrnitev škode kot pogoj za izrek pogojne obsodbe.¹⁸

— Povrnitev škode kot nadomestilo za kazen.¹⁹

— Povrnitev škode kot okoliščina, ki vpliva na izbiro in odmero kazni.

¹⁶ Palmer; Galaway, str. 59.

¹⁷ Galaway, str. 69; Goldstein, str. 204, Jacob, str. 155; Mueller-Cooper, str. 88; Canada W. p. 5 do 6, str. 9.

¹⁸ Canada W. p. 5—6, str. 25.

¹⁹ Glej op. 9.

— Del izrečene denarne kazni naj se odstopi žrtvi za povrnitev škode.²⁰

— Storilcu je treba dati tudi možnost, da škodo vrača z delom — ali za žrtev, ali za drugo osebo, ali za ustanovo.²¹

— Pospesuje naj se sprožitev adhezijskega postopka tam, kjer ga še ni, oziroma naj se izboljšuje njegova učinkovitost.²²

— Oškodovancem naj bo na razpolago pravni svetovalec.²³

— Obsojenci, ki prestajajo zaporne kazni, naj za svoje delo prejemaajo polno plačilo in naj od tega pokrivajo del škode žrtvi kaznivega dejanja.²⁴ Glede tega je znan predlog Angležinje Kathleen Smith iz leta 1965 pod naslovom Samodoločitev obsodbe (The Selfdetermined Sentence): avtorica se zavzema za polni delovni čas obsojencev, obsojenci naj bi bili člani sindikata in naj bi prejeli plače po sindikalni listi. Zaporna kazen bi bila končana tedaj, ko bi s svojim zaslužkom povrnili škodo.

— Povrnitev škode naj tudi vpliva na pogojni odpust.²⁵ V zvezi s tem so bili v nekaterih državah v ZDA (Minnesota, Georgia) ustanovljeni posebni centri za povrnitev škode (Restitution Centers). V času prestajanja zaporne kazni se storilec in žrtev shajata in se sporazumeta za način pokrivanja škode. Nato je obsojeni odpuščen v center, od koder hodi na delo in pokriva povzročeno škodo.²⁶

— Pisci se zavzemajo za razširitev raznih vrst zavarovanja; Ostroumov in Frank državam kapitalističnega sveta upravičeno očitata večinoma slabo in nepopolno organizacijo zavarovanja.²⁷

— In končno se številni pisci, resolucije in tudi praktične rešitve zavzemajo za ustanavljanje javnih skladov (ki naj se med drugim polnijo tudi iz denarnih kazni), iz katerih naj se pokriva zlasti škoda, povzročena žrtvam kaznivih dejanj zoper življenje in telo, ne glede na to, ali je bil storilec odkrit ali ne; odkriti in obsojeni storilec pa naj bi bil dolžan vračati prisojeno škodo skladu.

²⁰ Mueller-Cooper, str. 89.

²¹ Canada, W. p. 5—6, str. 14.

²² Jacob, str. 155; Linden, str. 45; Mueller-Cooper, str. 92, 93; Resolucije.

²³ Linden, str. 45.

²⁴ Jacob, str. 167; Mueller-Cooper, str. 91; Conclusions.

²⁵ Mueller-Cooper, str. 88.

²⁶ Galaway, str. 62; Lamborn, str. 511.

²⁷ Canada, W. p. 5—6, str. 6, 9; Linden, str. 9; Mueller-Cooper, str. 87; Ostroumov-Frank, str. 77.

Seveda pa se zagovorniki učinkovitejšega pokrivanja škode žrtvam kaznivih dejanj od storilcev zavedajo tudi nevarnosti in mogočih slabosti take ureditve. Pri tem opozarjajo zlasti na tele nevarnosti:

1. Prehudo poslabšanje družbenega in gmotnega položaja storilca kaznivega dejanja: mogoče je, da bi se gmotni položaj storilca poslabšal tako zelo, da ne bi mogel več vzdrževati sebe in svoje družine; rehabilitacija storilca bi tako postala še težja, breme bi postalo pretežno; storilec bi utegnil storiti novo kaznivo dejanje zoper premoženje zato, da bi povrnil škodo; pokritje škode in kazen bi storilci lahko občutili kot prehudo družbeno reakcijo na kaznivo dejanje; storilec ne sme postati suženj žrtve; škoda je lahko prevelika in je v življenju sploh ni mogoče poravnati;

2. Gmotno trdni si bodo tako lahko odkupili kazensko neodgovornost. Takih opozoril smo v literaturi zasledili malo, čeprav se nam zdijo pomembna. Treba je namreč upoštevati, da kriminologiji in sociologiji zlasti v zadnjih dvajsetih letih čedalje pogosteje opozarjajo na to, da kriminalnost belega ovratnika ni nepomemben družbeni pojav, da pa je v okviru politike pregona in sojenja izrazito privilegirana. S takim načinom obravnavanja bi privilegiji teh vrst storilcev lahko postali še večji.

3. Nekateri pisci opozarjajo na to, da pospeševanje stikov med storilcem in žrtvijo ne bo vedno najprimernejša oblika za reševanje nasprotij. Poleg tega bi lahko storilca sklep o dolžnosti povrnitve škode žrtvi še bolj odtujil družbi, če bi bil prepričan, da žrtev pokritja ne zasluži.

4. Žrtve bi lahko pretiravale ali ponarejale dejansko nastalo škodo, izsiljevale obsodilno sodbo in se nagibale k maščevanju. Francoski primer je pokazal, da ni ugodno, če je zveza med kaznovanjem in pokrivanjem škode preveč tesna.

5. Obstajajo tudi težave v zvezi s kazenskim postopkom: obstaja nevarnost, da bi porota storilca večkrat spoznala za krivega, če bi bilo od tega odvisno pokritje škode žrtvi kaznivega dejanja; obstaja nevarnost zavlačevanja kazenskega postopka; pokritje škode od storilca kaznivega dejanja ne pride v poštev, če storilec ni odkrit kot storilec kaznivega dejanja.²⁸

²⁸ Galaway, str. 66; Goldstein str. 203; Linden, str. 41; Mueller-Cooper, str. 94, 98; Williams, str. 158.

To so razlogi, da so nekateri pisci dosti bolj naklonjeni posebnim javnim kompenzacijskim

skladom kakor pospeševanju neposrednega pokrivanja škode od storilcev (v tem primeru naj bi storilci povzročeno škodo, odmerjeno v razumni višini povrnili državnemu skladu). Če upoštevamo vse razloge, ki govorijo zoper neposredno zavezanost storilca žrtvi, so državni skladi dejansko boljši izhod. Toda v tem primeru postanejo razmerja med ljudmi v celoti predmet institucionalnega in birokratskega obravnavanja in vsi ugovori sociologov zoper tako obravnavanje družbenih nasprotij ostanejo nedotaknjeni.

4. Jugoslovanska zakonodaja in stališča jugoslovanskih piscev

V zvezi z vprašanji, ki jih je v svetovnem merilu odpiral viktimološki zorni kot, so jugoslovanski pisci pisali predvsem o prispevku in vlogi žrtve, oz. tretjih oseb pri storitvi kaznivega dejanja,²⁹ o razvoju medicinske znanosti v zvezi z vlogami t. i. storilcev in žrtev,³⁰ o pojmu viktimologije na sploh (pri tem se je Šeparović podobno kot Mendelsohn zavzemal za širše pojmovanje vsebine, všteti tveganja in nesreče)³¹ in s problemi zasliševanja mladoletnih žrtev kaznivih dejanj.³²

Problematika v zvezi s povrnitvijo škode pa je v naši literaturi in zakonodaji bolj razvejana in ji moramo glede na temo naše obravnave posvetiti večjo pozornost.³³ Pri prikazu vprašanj se bomo držali sheme, kakor smo jo uporabili za prikaz mogočih rešitev na str. 245 tega sestavka.

4.1. Povrnitev škode kot sredstvo za odvrnitev kazenskega postopka. Ena od najbolj naravnih poti za odvrnitev kazenskega postopka je pač spontana poravnava med strankama; s tem se opusti naznanitev kaznivega dejanja organom pregona ali se odstopi od mogoče zasebne tožbe za kazniva dejanja, ki so pregonljiva na zasebno tožbo. Kazniva dejanja, o katerih se govori, so zlasti manjša medosebna nasprotja

²⁹ Šeparović 1962; Šelih 1963; Simić 1969; Pečar 1971 — Uboji; Pečar 1971 — Vpleteni opazovalci; Šelih 1972.

³⁰ Šeparović 1976.

³¹ Šeparović 1973; Mendelsohn.

³² Skaberne 1969.

³³ O možnostih za povrnitev škode žrtvi kaznivega dejanja v Jugoslaviji do leta 1976 je prispevala poseben prispevek slušateljica pravne fakultete Vida Kokalj.

(npr. kazniva dejanja zoper čast in dobro ime, lahke telesne poškodbe).

Da bi se prizadeti laže poravnali, so bili leta 1959 v Jugoslaviji ustanovljeni laični poravnalni sveti. Ti sveti naj bi delovali v lokalnih skupnostih, a so dobili v praksi premalo podpore, da bi uspešno delovali in so si le izjemoma, večinoma na podeželju, ustvarili tak ugled, da so se sprte stranke obračale nanje.³⁴ Odločitev za poseg poravnalnega sveta je bila namreč prepuščena sprtim strankam. V zvezi s tem je novelirani zakon o kazenskem postopku, ki je začel veljati 1. julija 1977, prinesel novoto, da bo moral sodnik zasebno tožbo za kazniva dejanja zoper čast in dobro ime in za kazniva dejanja lahkih telesnih poškodb odstopiti poravnalnemu svetu, da bo ta skušal doseči poravnavo med strankama (ZKP 445. čl.). Ta določba pa se bo uporabljala od dneva, ki ga bo določil republiški zakon (557. čl. ZKP). Skupaj s tem je treba povedati tudi, da naša kazenska procesna zakonodaja pozna možnost posebnega naroka za poravnavo tudi pred sodiščem (444. čl. ZKP).

Kakor rečeno, daje možnost vložitve zasebne tožbe sama po sebi tudi možnost odvrnitve kazenskega postopka za pokritje škode, ta možnost pa je še večja zato, ker zasebni tožilec tvega, da bo moral nositi stroške neuspešnega kazenskega postopka (čl. 99/3 ZKP).³⁵

Poleg tega je tudi mogoče, da sodnik obtožni predlog ali zasebno tožbo iz določenih razlogov zavrže in je namen tega inštituta, »da se preprečijo škoda in neprijetnosti, ki prizadenejo obdolženca zaradi neupravičene izročitve sodišču«. Vendar se v praksi »obtožni predlogi večinoma ne kontrolirajo v smislu 438. čl. ZKP (prej 401 ZKP). Poprejšnje kontrole ni ali pa je nezadostna«. ³⁶

Nazadnje, a ne najmanj pa »gre za umik kazenskega pregona, kakršen še obstaja tam, kjer gre v bistvu za civilno pravna razmerja«, ³⁷ torej za dekriminacijo, ki jo je naša nova, zlasti slovenska kazenska zakonodaja tudi uporabila.

Nekatere tuje kazenske zakonodaje so v nasprotju z našim legalitetnim načelom sprejele načelo oportuniteti kazenskega pregona. Te zakonodaje dajejo več možnosti za odložitev kazenskega postopka tudi zaradi povrnitve škode in med drugimi tudi izrek ukrepa preizkušnje (pro-

bation). Vprašanje ali v naših razmerah kaže ohraniti legalitetno načelo ali pa ga zamenjati za oportunitetno načelo bi terjalo posebno razpravo.

4. 2. Povrnitev škode kot eden izmed pogojev za pogojno odložitev kazni poznamo že od leta 1929 (čl. 52, 56 KZJ), je pa to inštitut, ki mu praksa ne posveča dovolj pozornosti.³⁸

4. 3. Povrnitev škode kot okoliščina, ki vpliva na izbiro in odmero kazni. To je okoliščina, ki jo je mogoče upoštevati po splošnem pravilu za odmero kazni (čl. 41 KZJ) in pri omilitvi kazni (čl. 42 KZJ).

In to je okoliščina, ki se v praksi tako tudi upošteva.³⁹

Možnost za izrekanje sodnega opomina je z novim kazenskim zakonom razširjena (čl. 59 KZJ) in pokritje škode bo najverjetneje vplivalo na širšo uporabo tega inštituta.

4. 4. Povrnitev škode kot predmet kazenskega postopka. Tako imenovani adhezijski postopek »je postal in je danes prevladujoča institucija na evropski celine od avstrijskega ZKP iz leta 1850 naprej«⁴⁰ in je tako veljal od tedaj tudi na sedanjem slovenskem ozemlju. Izhodišče za ta postopek je, da »povrnitev škode žrtvi kaznivega dejanja je in ostane ena izmed posledic, s katerimi mora računati tudi storilec kaznivega dejanja«. ⁴¹ V obdobju po osvoboditvi je jugoslovanska praksa ta zahtevek »širil v dveh smereh, ki sta verjetno odsevali večje upoštevanje pravic in statusa posameznika v družbi. Prva razširitev se nanaša na krog oseb, ki so lahko uveljavljale odškodninski zahtevek... Opaznejša je bila verjetno razširitev vrst odškodnine za škodo, ki je nastala s kaznivim dejanjem. Obseg nepremoženjske škode, ki so jo sodišča priznavala (zlasti v pravdnem postopku, op. K. V.), se je namreč z leti širil«. ⁴²

O nepremoženjski škodi obstaja že obsežna literatura in judikatura ter so civilna sodišča po mnenju Šelihove in Kobeta »razčistila marsikatero sporno vprašanje, tako da ni pravega razloga za prakso kazenskih sodišč, da se izogibajo odločitvam«. ⁴³ Miklavčič kljub temu ugotavlja,

³⁸ Šelih-Kobe, str. 18.

³⁹ Bavcon, Bayer.

⁴⁰ Kobe: Primerjalnopravni prikaz in analiza.

⁴¹ Kobe 1977, str. 8.

⁴² Šelih-Kobe, str. 295.

⁴³ Prav tam, str. 311.

³⁴ Pečar — Poravnalni sveti 1968.

³⁵ Kraus 1974, str. 328.

³⁶ Vasiljevič-Grubač-Kuhajda idr., str. 179, 180.

³⁷ Kobe: Primerjalnopravni prikaz in analiza — prispevek napisan za to raziskavo.

po pregledu spisovnega gradiva, da so merila za ocenjevanje nematerialne škode v pravnem postopku pri sodiščih še zelo različna.⁴⁴

Druga posebnost adhezijskega postopka je, da je za odškodovanca po eni strani preprost, ker terja samo njegovo prigrasitev in se od prigrasitve naprej vodi kot uradni postopek in po drugi strani oškodovanca ne obremenjuje s stroški, razen za morebitnega pooblaščenca.⁴⁵

Ne nazadnje obstajajo tudi precejšnje možnosti za zavarovanje zahtevka, npr. odvzem premoženjske koristi (čl. 84—87 KZJ so razširjena pooblastila sodišču dosedanjega čl. 62 a) in začasno zavarovanje premoženjskoprnega zahtevka (čl. 112—114 ZKP) ter določba o vrnitvi reči (109. čl. ZKP).⁴⁶ Lahko bi rekli, da sem spada tudi določba, da mora sodišče, še preden je premoženjskoprn zahtevek podan, samo »zbrati dokaze in raziskati, kar je treba za odločitev o zahtevku« (čl. 107 ZKP).

Oškodovanec končno lahko začne ali nadaljuje pregon kot subsidiarni tožilec, če javni tožilec odstopi od pregona (čl. 60 ZKP). Z novelo ZKP iz leta 1977 je zanj predvidena nekakšna pomoč v tem smislu, da ga morata javni tožilec ali sodišče poučiti, kaj lahko ukrene za uveljavitev svoje pravice (čl. 60/5 ZKP). Novi ZKP poleg tega pozna institucijo pooblaščenca za zastopanje oškodovanca kot tožilca, t. i. zastopnika revnih (čl. 65/2) v primerih hujših kaznivih dejanj. Ker pa bo primerov subsidiarnih tožb zlasti pri hujših kaznivih dejanjih verjetno tudi v prihodnje malo, ta zakonska dopolnitev ne bo imela posebnega učinka.⁴⁷

Tako kaže, da je sedanja, t. j. nova zakonodaja deloma razširila pravice oškodovancev v kazenskem postopku in jim olajšala vlogo v tem postopku. To pa še ne pomeni, da je postopek tak, kakor je uzakonjen zdaj, za oškodovanca brez težav in da stališča nekaterih jugoslovanskih piscev niso tudi drugačna od sprejetih. Težave bi bile naslednje:

— Carić se po zgledu sovjetske zakonodaje zavzema za to, da bi imel pravico vložiti odškodninski zahtevek tudi javni tožilec, če tega ne stori oškodovanec.⁴⁸ Mnenje Kobeta in Vasilje-

vića temu popolnoma nasprotuje. Kobe utemeljuje pravico oškodovanca do zahtevka s tem, da odklanja varuštvo nad odločitvami občanov in jim prepušča popolno dispozicijsko pravico v smislu naše samoupravne ureditve.⁴⁹ Takšno stališče je bilo znova sprejeto v naš ZKP. Ker pa se je krog upravičencev do zahtevka s to zakonodajo razširil na pooblaščenca oškodovanih družbenih sredstev, Kobe vidi v tem tudi upoštevaje splošnih koristi naše družbene ureditve (čl. 104/3 ZKP).⁵⁰

— Za oškodovanca kot udeleženca v kazenskem postopku še vedno obstaja nerešeno vprašanje izgube časa in s tem povezani stroški.⁵¹

— Od nekaterih drugih pravnih ureditev se ločijo tudi določila, ki kazenskega sodišča ne obvezujejo obravnavati premoženjskoprnega zahtevka (čl. 103, 108, ZKP); zavrne ga lahko glede na to, da oškodovanca lahko napoti na pravdni postopek. V zvezi s tem oškodovancu ne dajejo možnosti pritožbe (čl. 360/4 ZKP).⁵² Pri tem so lahko problematične tudi oprostilne sodbe, ki — dasi ne bi smele — nujno psihološko vplivajo tudi na izid morebitnega pravnega postopka za povrnitev škode.⁵³ Taka določila bi bila lahko primerna, če bi se sodna praksa vsaj po 130 letih uzakonitve adhezijskega postopka nagibala k temu, da bi dejansko obravnavala premoženjskoprn zahtevek v kazenskem postopku vedno, kadar bi bilo to mogoče. Temu nasprotno načelo pa bi seveda pomenilo za sodno prakso togo prisilo in je tako razumljivo, da ga Kobe ne sprejema.⁵⁴

— V zvezi z vprašanjem zavezancev za povrnitev škode v kazenskem postopku pa Kobe opozarja a) na probleme odškodninskih zahtevkov do tistih mladoletnikov, ki so jim izrečeni vzgojni ukrepi in ni obsodilne sodbe, b) na morebitno odgovornost drugih civilnih oseb (npr. staršev, delodajalcev, komitentov, zavarovalnic) za storilčevo ravnanje, o čemer bi v prihodnje kazalo razmisliti.⁵⁵

— Še vedno je ostalo nerešeno vprašanje pravne pomoči oškodovancu v adhezijskem postopku (t. i. zastopnik revnih), težave pa so tudi v zvezi z obveščanjem oškodovanca o vseh opra-

⁴⁴ Miklavčič.

⁴⁵ Šelih-Kobe, str. 305; Vasiljević 211, 212.

⁴⁶ Šelih-Kobe, str. 296.

⁴⁷ Vasiljević-Grubač-Kuhajda idr. ugotavljajo, da je imelo število subsidiarnih tožb v primerjavi z javnimi in subsidiarnimi tožbami skupaj v Vojvodini delež od 3—7%, str. 187.

⁴⁸ Carić, str. 88.

⁴⁹ Kobe 1977, str. 7; Vasiljević, str. 209, 210.

⁵⁰ Kobe: primerjalnopravni prikaz in analiza.

⁵¹ Ačimović, str. 633.

⁵² Ačimović, str. 632.

⁵³ Gvozdić, str. 217.

⁵⁴ Kobe 1977, str. 6.

⁵⁵ Kobe: Primerjalnopravni prikaz in analiza; Kobe 1977, str. 8.

vilih, v zvezi s pravico do navzočnosti, v zvezi s kontradiktornostjo glavne obravnave in vlogo predsedujočega sodnika.⁵⁶

4.5. Sistem zavarovanja in povrnitve škode iz javnih skladov. Pri nas imamo obsežen sestav obveznega zavarovanja, in sicer zdravstvenega, invalidskega in pokojninskega, ter obvezno zavarovanje v prometu. Šelihova in Kobe glede na to menita, da bi bilo smotno ustanoviti javni sklad v omejenem obsegu kot dopolnilo povrnitvi tistega dela škode, ki je zavarovanje ne obseže. Ta sklad naj bi se polnil iz dela denarnih kazni in iz prispevkov, ki bi jih morali prispevati vsi obsojenci, ne glede na vrsto kazni in na njeno morebitno pogojnost ali nepogojnost. Takšni prispevki bi imeli tudi »rehabilitacijsko vrednost, saj bi pomenili prispevek k splošni človeški solidarnosti«. Kot razumem, pa naj bi se iz tega sklada krila le (z zavarovanjem nepokrita) škoda, nastala iz nasilnih kaznivih dejanj, pri določanju odškodnine iz javnega sklada pa bi bilo treba izločiti žrtve, ki so s svojim vedenjem prispevale h kaznivemu dejanju.⁵⁷

4.6. Možnosti za povrnitev škode, ki jih naša kazensko-pravna ureditev ne pozna in ne sprejema, so: povrnitev škode kot nadomestilo za sankcijo; odstop dela denarne kazni za pokritje škode odškodovancu; storilec škode ne more pokrivati neposredno z delom, temveč le posredno, s svojim zaslužkom; obsojenci, obsojeni na nepogojne zaporne kazni, večinoma ne prejema dovolj visokih osebnih dohodkov za pokritje škode in pokritje škode zato po zakonskih določilih tudi ni izrecno predvideno za odobritev pogojnega odpusta. Kolikor smo mogli preučiti literaturo o teh vprašanjih, nismo odkrili posebnih stališč jugoslovanskih piscev.

Namen raziskave

Kakor smo lahko ugotovili, daje naša kazenska zakonodaja razmeroma široke možnosti in spodbude za povrnitev škode že pred samim začetkom kazenskega postopka ali pa po njem. Vse novote, ki jih je sprejela nova jugoslovanska zakonodaja v letu 1977, med drugim raz-

⁵⁶ Kobe: Primerjalnopravni prikaz in analiza.

⁵⁷ Kobe-Šelih, str. 302–303. Za oblikovanje javnih skladov za primere, ko storilec kaznivega dejanja ostane neznan ali živi v slabih premoženjskih razmerah, se zavzema tudi Carić, str. 87.

širjajo možnosti povrnitve škode v smislu mednarodno sprejetih priporočil, čeprav ne določajo ničesar revolucionarno novega. O nekaterih dodatnih mogočih rešitvah teh zadev pa bo vsekakor treba razmišljati tudi v prihodnje.

Glede na to je namen naše raziskave skromen. Obstaja namreč prepričanje, da sodna praksa ne sledi zakonodajalčevim hotenjem in ne izrablja možnosti, ki ji jih ta ponuja in odpira. Tako želimo z raziskavo preveriti predvsem delo sodne prakse v zvezi s tistimi določili, ki ji dajejo možnost ravnati tako ali drugače, je pa k določeni dejavnosti ne obvezujejo. To so zlasti določila o pogojni obsodbi in možnosti za določitev vrnitve premoženjske koristi (čl. 52/2 KZJ) in tista določila o adhezijskem postopku, ki so veljala v letu 1973, ko smo pregledovali sodne spise. Sem pa seveda spada tudi ukrep odvzema premoženjske koristi, ki je obvezen (čl. 84–87 KZJ).

S tem so seveda podane tudi tele omejitve naše raziskave: raziskava ne bo odgovorila na vprašanje, ali je povrnitev škode sredstvo za odvrnitev kazenskega postopka (saj se ukvarjamo samo z že uvedenimi kazenskimi postopki); ne bo odgovorila na vprašanje, ali je povrnitev škode okoliščina, ki vpliva na izbiro in odmero kazni (deloma sta bili ti dve vprašanji raziskani že s prejšnjimi, omenjenimi raziskavami), in ne bo dala odgovora na vprašanje o dejanski zadostitvi žrtvam s povrnitvijo škode, ker raziskava ne zajema izvršilnega postopka in ne vloge zavarovanja, pač zato, ker bi zajetje še teh dveh plati pomenilo obtežiti raziskavo prek danih možnosti.

Izhodiščna domneva za našo empirično raziskavo torej je: sodna praksa ne izrablja vseh možnosti, ki ji jih daje naša zakonodaja za povrnitev škode žrtvam kaznivih dejanj. V Jugoslaviji ta hipoteza še ni bila dokumentirano preverjena.

5. Izbira obsojenih oseb za raziskavo

Raziskavo je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije in je bila narejena v Inštitutu za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani. Opravljalo jo je devet slušateljev diplomskega študija iz kazensko-pravnih predmetov in dva slušatelja 4. letnika pravosodne smeri na pravni fakulteti pod mojim vodstvom in s pomočjo dr. Petra Kobeta, profesorja za kazen-

sko pravo. Podatke smo zbrali iz spisov v letu 1973 pravnomočno obsojenih oseb v republiki Sloveniji. Raziskavo smo delali leta 1976 za leto 1973 zato, da smo lahko ugotovili tudi morebitne odločitve sodišč o poznejših civilnopravnih zahtevkih za povrnitev škode.

Številke, ki jih prikazujemo v tem poglavju, povzemamo po kazenski sodni statistiki Zavoda za statistiko SR Slovenije. Po tej statistiki se pri steku kaznivih dejanj šteje vsak obsojeni samo enkrat po tako imenovanem najhujšem kaznivem dejanju, ki ga je storil, to je po tistem, za katerega mu je bila izrečena najhujša kazen.

V letu 1973 je bilo 11 387 obsojenih oseb. Za kazniva dejanja, ki smo jih upoštevali v naši raziskavi, smo se odločali po metodi izločanja, tako da smo:

1. izločili vse obsojene, ki so bili obsojeni na podlagi zasebnih tožb; ti primeri so namreč posebni zato, ker je vloga oškodovanca v kazenskem postopku drugačna kot vloga oškodovanca v adhezijskem postopku; oškodovanci vlagajo zasebne tožbe za kazniva dejanja, pri katerih je škoda težko določljiva (kazniva dejanja zoper čast in dobro ime in lahke telesne poškodbe) 8,4 %

2. izločili vse storilce, ki so bili obsojeni za kazniva dejanja, storjena v prometu; v teh primerih poravnava veliki del škode zavarovalne organizacije, od zavarovanja v prometu do zdravstvenega in invalidskega zavarovanja; skoraj vsa kazniva dejanja te vrste so storjena iz malomarnosti, inkriminacija teh dejanj pa je bila z novim slovenskim kazenskim zakonom zožena; preučevanje povrnitve škode za ta kazniva dejanja bi terjalo posebno raziskavo, ki bi preseгла namen te študije 30,8 %

3. izločili obsojene za tista kazniva dejanja, za katera je višina škode skoraj nedoločljiva oziroma težko določljiva v denarnem ustrezniku; taka so kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo, svobodo in pravice državljanov, osebno dostojanstvo in moralo, zakonsko zvezo in rodbino, pravosodje, javni red in pravni promet, poleg tega pa še odvzem motornega vozila (čl. 254 a), povzročitev splošne nevarnosti za živ-

ljenje in premoženje s splošno nevarnim dejanjem ali sredstvom (čl. 268), ponareditev ali uničenje uradne listine, knjige ali spisa (čl. 319) in neupravičena uporaba (čl. 323) 17,3 %

4. izločili večino obsojenih za tista kazniva dejanja, pri katerih je bilo število obsojenih manjše od 50, in sicer zato, ker bi zaradi majhnega števila primerov težko izdelali analizo za posamezna kazniva dejanja; od tega načela smo zaradi posebnosti kaznivih dejanj, ki smo jih želeli obravnavati, odstopili v dveh izjemnih primerih 4,2 %

5. izločili nekatera druga kazniva dejanja iz raznih razlogov, in sicer:

— uboje (čl. 135, 136 KZ), ker so to izjemna dejanja, pri katerih povzročena škoda presega zmogljivosti storilca;

— sodelovanje oziroma ogrožanje pri pretepu (čl. 143, 144 KZ) ker je pri pretepih težko ločiti udeležbo storilca od udeležbe oškodovanca;

— nedovoljeno trgovino in davčno zatajitev (čl. 226 in 235 KZ), ker je število neznanih in neodkritih storilcev zlasti pri teh kaznivih dejanjih izredno veliko;

— majhno tatvino, zatajitev in goljufijo (čl. 259 KZ) zaradi neznatne povzročene škode;

— prikrievanje (čl. 265 KZ),* ker se povzročena škoda ugotavlja predvsem pri storilcu kaznivega dejanja 9,0 %

6. za raziskavo smo upoštevali 3451 kaznivih dejanj ali 30,3 %

Skupaj 100,0 %

N 11 387

Po poglavjih kazenskega zakonika smo torej upoštevali dve tretjini kaznivih dejanj zoper življenje in telo (67,6 %) ter zoper premoženje (65,3 %); eno tretjino kaznivih dejanj zoper narodno gospodarstvo (32,9 % — zlasti zato, ker smo izločili kazniva dejanja nedovoljene trgovine in davčne zatajitve) in 42,3 % kaznivih dejanj zoper uradno dolžnost, ker smo izločili kazniva dejanja ponareditve ali uničenja uradne listine in neupravičene uporabe ter tista kazniva

* Vsi členi so navedeni po KZ, ki je veljal v letu 1973.

dejanja, pri katerih je bila pogostnost manjša od 50.

Posebej opozarjamo na to, da smo izločili najmanj 26 % kaznivih dejanj (tč. 1 in 3) zato, ker je pri teh dejanjih škoda skoraj nemogoče povrniti v denarnem ustrezniku.

Kaznivih dejanj, ki smo jih upoštevali za raziskavo, nismo razvrščali po poglavjih tedaj veljavnega kaznivega zakonika, temveč po kriminaloških merilih. V posebni preglednici torej podajamo kazniva dejanja, razvrščena po shemi za raziskavo, v primerjavi z novimi členi slovenskega kazenskega zakona, v katerem inkriminacije sicer niso povsem iste s prejšnjimi členi jugoslovanskega kazenskega zakonika, a se v podrobnosti razčlenjevanja razlik tu ne moremo spuščati.

Shema upoštevanih kaznivih dejanj za raziskavo je torej bila takale:

	Struk- tura v %
Kazniva dejanja zoper življenje in telo:	
— čl. 141 KZ (čl. 52 + 53 KZS): huda telesna poškodba	7,9
— čl. 142/2 KZ (čl. 54/2 KZS): lahka telesna poškodba	22,2
Skupaj:	30,1
Kazniva dejanja zoper premoženje v širšem smislu — s pridobivanjem premoženjske koristi:	
— čl. 249 KZ (čl. 165 KZS): tatvina	32,6
— čl. 250 KZ (čl. 166 KZS): velika tatvina	17,8
— čl. 258 KZ (čl. 171 KZS): goljufija	4,9
— čl. 322 KZ (čl. 141 KZS): poneverba	5,2
Skupaj:	60,5
Druga kazniva dejanja	
— čl. 213 KZ (čl. 127 KZS): nevestno gospodarsko poslovanje	1,3
— čl. 255 KZ (čl. 142 KZS): grabež	0,8
— čl. 257 KZ (čl. 177 KZS): poškodovanje tuje stvari	5,4
— 246 a KZ (čl. 158 KZS): gozdna tatvina	1,9
Vse skupaj:	100,0

Med storilci teh kaznivih dejanj je bil izbran 25-odstotni naključni vzorec, razen za storilce naslednjih kaznivih dejanj: nevestno gospodarsko poslovanje, grabež in gozdne tatvine — ta

so bila v raziskavi upoštevana 100-odstotno (zaradi majhnega števila storilcev). V računanju skupnih podatkov je to dejstvo upoštevano. Tako so dobljeni izidi reprezentativni za izbrane vrste storilcev kaznivih dejanj za vso Slovenijo.

Končno naj povemo še, da razčlemba zajema dve vrsti podatkov, tj. podatke za obsojene osebe in podatke za oškodovance. Oškodovanih oseb (med njimi so tudi pravne osebe) je več kot obsojenih oseb.

V nadaljevanju bomo uporabljali le poimenovanje iz kazenskega zakonika (KZ), ki je veljal do 1. 7. 1977.

6. Ugotovitve empirične raziskave v primerjavi z načelnimi izhodišči

6.1. Obsojenci in oškodovanci. Skoraj v polovici primerov so žrtve kaznivih dejanj zoper premoženje pravne osebe (44 %). Pri kaznivih dejanjih nevestnega gospodarskega poslovanja, poneverbe, grabeža, pa tudi pri poškodovanju tuje stvari gre praviloma za pravne osebe kot žrtve kaznivih dejanj. Pri teh vrstah kaznivih dejanj in žrtev, ki so v bistvu ustanove, si ne obetamo velikega prevzgojnega učinka od neposrednih stikov med storilci in zastopniki ustanov v okviru sodnega kazenskega postopka. Morda pa bi prišla v nekaterih primerih v poštev povrnitev škode in obravnavanje pred samoupravnimi organi delovne organizacije namesto kazenskega postopka; to se v praksi verjetno tudi dogaja.

Storilci kaznivih dejanj telesnih poškodb, poškodovanja tuje stvari, tatvin in deloma tudi goljufij so večinoma industrijski delavci in delavci brez poklica, tj. najnižjih družbenih plasti; storilci kaznivih dejanj poneverbe, grabeža in nevestnega gospodarskega poslovanja pa so predvsem upravni delavci, trgovsko osebje in storitveni delavci, deloma tudi vodilno osebje, tj. večinoma pripadniki srednje plasti prebivalstva.

Pri tako imenovanih personaliziranih kaznivih dejanjih, to je pri telesnih poškodbah, so žrtve večinoma iz iste plasti prebivalstva kot storilci, visoka je zlasti udeležba aktivnih industrijskih delavcev, med žrtvami pa tudi starejših vzdrževanih oseb. V nasprotju s tem pa storilci tatvin delajo kazniva dejanja zlasti na račun srednje plasti prebivalstva in starejših vzdrževanih oseb.

Telesne poškodbe so v eni petini primerov storjene na sorodnikih ali bližnjih znancih. Za ta in druga kazniva dejanja je bilo ugotovljeno, da se škoda, povzročena s kaznivimi dejanji med sorodniki in ljubezenskimi pari praviloma ne poravnava do glavne obravnave. Iz tega lahko vsaj deloma sklepamo tudi, da so med njimi nekateri, ki odškodninskega zahtevka zaradi razmerja do storilca sploh ne želijo uveljaviti in je zato upravičeno tudi stališče, naj bo oškodovanec tisti, ki odloča o tem, ali bo odškodninski zahtevek uveljavljal ali ne.

6.2. Vrnitev škode do glavne obravnave. Povzročena škoda praviloma ni bila velika. Pri polovici kaznivih dejanj zoper premoženje je povzročena škoda dosegla komaj 1000 din (po cenah iz leta 1973) in le v 15 % primerov je presegla 5000 din. Storilci so škodo poravnali do glavne obravnave zelo različno, tako npr. za tatvine v 66 %, za lahke telesne poškodbe do 2,5 %. Pri tem pa bi se motili, če bi mislili, da gre pri tatvinah predvsem za prostovoljno povrnitev škode. Kot rečeno, je bila škoda pri tatvinah vrnjena do glavne obravnave v $\frac{2}{3}$ primerov, toda od tega v 85 % primerov v predmetu; pri velikih tatvinah je bila škoda vrnjena v polovici primerov in od tega v 86 % primerov v predmetu. To pa pomeni, da naša sodišča ob sodijo predvsem tiste storilce tatvin, pri katerih so bile zasežene prilaščene stvari, ker so pač v teh primerih dokazi na voljo. Gre torej za selekcijo domnevnih storilcev tatvin in velikih tatvin že pri odkrivanju in kasneje v preiskavi. V kazenskem zakoniku je sicer res določba, da sme sodišče storilcu odpustiti kazen, če je oškodovancu vrnil ukradeno stvar, preden je zvedel, da je uveden kazenski postopek (čl. 249/2 KZ). Takih sodb pa v našem vzorcu nismo našli.

Poravnanje škode do glavne obravnave je verjetno bolj prostovoljno pri kaznivih dejanjih, storjenih v gospodarstvu oziroma zoper pravne osebe (213. čl. — 49 %; 322. čl. — 44 %; 258. čl. — 30 %; 255. čl. — 24 %), tj. pri storilcih iz srednjih plasti prebivalstva.

Če iz tega zornega kota ocenimo predlog, naj povrnitev škode nadomesti kazenski ukrep povsod, kjer je to mogoče, potem menimo, da bi bilo zaseg stvari težko šteti za povrnitev škode v tem smislu, in bi s takim določilom ostala privilegirana predvsem srednja plast prebivalstva, zlasti pa tisti, ki so zmožni vrniti povzročeno škodo.

6.3. Adhezijski postopek. Oškodovancem je med kazenskim postopkom lahko zadoščala ali povrnitev škode, ali poravnava ali pa izrecna odpoved zahtevku. Takih oškodovancev je bilo 33 %. Izmed drugih jih je premoženjskopravni zahtevek uveljavilo $\frac{2}{3}$ (64 %). Največ odškodninskih zahtevkov so uveljavili tisti, ki so jim bile poškodovane stvari (257. čl.), t. j. v 80 % primerov, in najmanj tisti, ki so bili oškodovani s telesnimi poškodbami (45 % in 36 %). Skušali smo narediti primerjavo med rangi uveljavljenih zahtevkov in rangi prisojenih zahtevkov z domnevo, da ljudje glede na izkušnje drugih, prejšnjih oškodovancev vnaprej pričakujejo, ali bodo sodišča zahtevke prisodila ali ne. Vendar med rangi nismo mogli ugotoviti nobenega sorazmerja. Iz tega sklepamo, da na nizke deleže odškodninskih zahtevkov pri telesnih poškodbah deloma vplivajo tudi osebna razmerja med storilci in oškodovanci. To pa potrjuje našo prejšnjo domnevo, da ne gre siliti vseh oškodovancev, naj uveljavljajo svoje zahtevke, oziroma njihove zahteve nadomeščati z zahtevki javnega tožilca ali s prisojjo povrnitve škode od sodišč, brez oškodovančeve zahteve.

Od vseh uveljavljenih premoženjskopравnih zahtevkov so sodišča v celoti ali deloma prisodila $\frac{2}{3}$ zahtevkov (65 %). Sodišča so po skupinah opazovanj dejanj prisodila celotno ali delno povrnitev škode za kazniva dejanja

— telesnih poškodb (čl. 141 + 142/2 KZ) v	58,6 %
— zoper premoženje (čl. 249 + 250 + 258 + 322 KZ) v	65,6 %
— druga kazniva dejanja (čl. 213 + 255 + 257 + 246 a KZ)	71,9 %

Med tistimi zahtevki, ki jih sodišča niso prisodila, smo za kazniva dejanja zoper premoženje ocenili zelo visok delež sodb, v katerih so sodišča verjetno pozabila odločiti o premoženjskopравnem zahtevku (42 %).

Glede na zastopanost oškodovancev ugotavljamo, da je imelo le 13 % oškodovancev pooblaščenca v kazenskem postopku (pravne osebe pogosteje kot fizične). Kolikor pa so oškodovanci imeli pooblaščenca, so ti pogosteje uveljavljali odškodninske zahtevke in so sodišča pogosteje prisojala premoženjskopравne zahtevke. Ta ugotovitev očitno podpira naše prizadevanje de lege ferenda, naj bo zasebnim oškodovancem po po-

trebi na voljo tudi brezplačni pravni svetovalec (Šelih-Kobe), saj je očitno tudi to, da je imelo pooblaščenca razmeroma več pravnih oseb kot fizičnih.

Čas od nastanka škode do pravnomočne sodbe, tj. tudi do morebitne prisoje zahtevka, praviloma ni bil zelo dolg. Tako je bilo v približno 1 letu končanih 69 % zadev iz vrst kaznivih dejanj telesnih poškodb (najkasneje v 2 letih 91 %) in 72 % zadev iz vrst kaznivih dejanj zoper premoženje v ožjem pomenu besede (čl. 249, 250, 258 — najkasneje v dveh letih 89 %). Od tega pa z daljšim časom od nastanka škode do pravnomočne sodbe odstopa zlasti kaznivo dejanje poneverbe, s katerim je bila škoda povzročena predvsem pravnim osebam.

6.4. Odvzem premoženjske koristi je bil ukrep, ki so ga sodišča uporabila le pri štirih kaznivih dejanjih, in sicer v izredno nizkih odstotnih deležih (250. čl. — 3 %; 258. čl. — 3 %; 322. čl. — 7 % in 255. čl. — 5 %). Ti deleži so vsekakor prenizki za to, da bi jih bilo mogoče v celoti pojasniti s prej omenjenimi razlogi, in je odgovornost za tako redko uporabo tega ukrepa treba pripisati tudi sodiščem. Toda deloma jih je mogoče pojasniti z razmeroma visokimi deleži odvzema stvari pri kaznivih dejanjih tatvine in velike tatvine, deloma pa s povrnitvijo škode, povzročene s kaznivimi dejanji v gospodarstvu od tistih pripadnikov srednjih plasti prebivalstva, ki so v času kazenskega postopka še razpolagali s premoženjsko koristjo.

6.5. Pravdni postopek je bil, kakor smo rekli, sprožen le izjemoma. Potem ko smo izmed vseh opazovanih primerov izločili tiste, pri katerih je bila ali škoda povrnjena, ali sklenjena poravnava, ali se je oškodovanec zahtevku za povrnitev škode odpovedal, pri katerih je sodišče škodo v celoti prisodilo, pri lahkih telesnih poškodbah pa tiste, ki so bile storjene med zakonci oziroma med otroki in starši, smo predvideli možnost obstoja pravnega spisa v 360 primerih oškodovancev. Od tega je bil pravdni postopek uveden le v 31 primerih ali v 8,6 %. Od teh 31 primerov pravdni postopek po treh letih še ni bil končan v 7 primerih, v 1 primeru je bila tožba umaknjena, v 8 primerih je bila sklenjena poravnava, v 15 primerih pa je bil zahtevek prisojen. Razlogi za tako redko uveljavljanje odškodninskih zahtevkov v civilni pravdi so stroški (v 31 primerih pravnih zadev

je imelo zastopnika v pravnem postopku 22 oškodovancev, v kazenskem pa le 7 %) ter negotov izid in dolgotrajnost postopka. To pa pomeni, da civilna pravda ni pot, s katero bi smeli računati senati kazenskih sodišč pri zavrnitvah premoženjskopravnih zahtevkov na pot civilne pravde.

Ocena naše celotne bilance dela sodišč in odločb o povrnitvi škode je torej taka:

	Število žrtev 1012*
— škoda vrnjena ali prisojena v adhezijskem postopku, dosežena poravnava ali odpoved zahtevku	61,0 %
— škoda prisojena v pravnem postopku ali v času pravnega postopka sklenjena poravnava	2,3 %
— pravdni postopek po 3 letih po pravnomočnosti kazenskega postopka še ni končan	0,6 %
— škoda ostala neporavnana in neprisojena	36,1 %
Skupaj	100,0 %

6.6. Povzročena škoda in odmera kazni. Z raziskavo smo ugotovili, da višina povzročene škode pri kaznivih dejanjih zoper premoženje pomenljivo vpliva na višino izrečene kazni. S tem smo znova potrdili ugotovitve raziskave Bayerjeve (1967), da sodišča v Sloveniji »očitno upoštevajo vrednost prilaščenih predmetov, in sicer tako pri uporabi pogojne obsodbe kakor tudi pri odmeri višine pogojnih in nepogojnih kazni« (str. 63). Žal pa nam zbrani podatki zaradi premajhnih absolutnih števil in zapletenosti primerjav, ki bi bile v tem primeru potrebne, ne dopuščajo primerjave med povrnitvijo škode in višino izrečene kazni. Bayerjeva pa je v omenjeni raziskavi ugotovila, da so sodišča prej neobsojenim storilcem kaznivih dejanj zoper premoženje večinoma izrekla pogojne kazni, če so sami vrnili škodo, in je bilo število nepogojno izrečenih kazni takim storilcem sploh premajhno za analizo (str. 92). Drugače so sodišča obravnavala povratnike, zlasti starejše, večkratne povratnike, pri katerih je okoliščina

* Število žrtev je podano s popravkom za storilce kaznivih dejanj, ki smo jih upoštevali 100%. Število obsojenih je bilo s popravkom 792. Število vseh opazovalnih (brez popravka) je bilo 886 obsojencev in 1111 žrtev.

povratka očitno zasenčila dejstvo poravnanja škode (str. 93).

Dejavnika, ki se upoštevata pri odmeri višine kazni, pa sta oba dvomljive narave. Dejansko povzročena škoda je zlasti pri tatvini in veliki tatvini prej posledica objektivnih okoliščin (koliko je storilec našel) kot njegovega prvotnega naklepa. Pokritje škode pa je tudi v večini teh primerov povezano s prisilnim odvzemom stvari. Zato bi bil vsak avtomatizem, ki bi sodiščem narekoval, kako naj ravnajo v teh primerih, prej ovira za smotrno kaznovalno politiko kot spodbuda zanjo. To pa seveda še ne pomeni, da ne bi bilo koristno v kazenskem zakonu predvideti širšo možnost odpustitve kazni, tudi za druge primere, če je storilec sam poravnal povzročeno škodo (takšno določilo pozna npr. kazenski zakonik Nemške Demokratične Republike — čl. 24, odst. 2).

6.7. Obsodba odložena pod pogojem, da bo storilec povrnil škodo. Tega ukrepa naša sodišča skoraj ne uporabljajo. Če telesnih poškodb zaradi njihove posebne narave (nematerialna škoda) ne upoštevamo in odmislimo tudi primere grabeža, pri katerih pogojna obsodba ni mogla biti izrečena, so bile v vseh drugih primerih opazovanih kaznivih dejanj, pri katerih so bile izrečene pogojne obsodbe, kazni le v 4,4% odložene pod pogojem, da bo storilec povrnil škodo. Pri tem pa ne smemo pozabiti na našo prejšnjo ugotovitev, da so sodišča izrekla pogojne kazni zlasti tistim storilcem, ki so do glavne obravnave poravnali škodo.

6.8. Sklepi. Izhodiščna hipoteza za raziskavo je bila, da sodna praksa kazenskih sodišč v zvezi s povrnitvijo škode osebam, ki so bile oškodovane s kaznivimi dejanji, ne izrablja z zakonom predvidenih možnosti in ne sledi hotenjem zakonodajalca. Ugotovitve naše empirične raziskave te izhodiščne domneve ne potrjujejo, saj smo našli presenetljivo visok delež prisojenih premoženjskopравnih zahtevkov že v času kazenskega postopka in delno razumljive razloge za nizke deleže odvzema premoženjske koristi ter pogojnih obsodb s pogojem poravnanja škode. To seveda še ne pomeni, da ne bi bilo treba sodne prakse v tej smeri še utrjevati in izboljševati povsod, kjer je to le mogoče, ter odpravljati malomarnosti (npr. razmeroma visok delež primerov, ko so sodišča pozabila odločiti o premoženjskopравnem zahtevku). Videti pa je, da tudi za prihodnje zadoščajo fakultativne določbe

o adhezijskem postopku (108.čl. ZKP), čeprav smo ugotovili, da za oškodovanca ni realen izhod, če ga sodišče napoti na civilno pravdo.

Takšen sklep se nam vsiljuje ne samo z ugotovitvami, ki izhajajo iz raziskave, temveč tudi z razlogi, zaradi katerih smo 57% obsojenih storilcev kaznivih dejanj izločili iz raziskave. Iz raziskave smo namreč izločili 26% storilcev kaznivih dejanj, pri katerih je škoda težko ali sploh ni določljiva, poleg tega pa tudi storilce kaznivih dejanj v prometu (31%), ki jih imamo za kazniva dejanja posebne vrste, ker gre skoraj v vseh primerih za dejanja storjena iz malomarnosti, kazniva glede na nastalo posledico, in je sploh vprašanje, ali sodijo v kazenski zakon ali ne, poleg tega pa velik del povzročene škode pokrijejo zavarovalne ustanove (zavarovanje v prometu, zdravstveno, invalidsko in pokojninsko zavarovanje). Pri tem seveda ne mislimo, da zunaj tega ne ostajajo premoženjskopравni zahtevki, ki so prav zaradi zapletenosti v kazenskem postopku težko določljivi in redko prisojeni. Je pa to po našem mnenju posebna vsebinska in procesna problematika, ki bi jo bilo treba analizirati z drugo raziskavo in na drug način. Domnevamo, da se oblikuje javno mnenje o sodni praksi, češ da ne prisoja premoženjskopравnih zahtevkov v adhezijskem postopku, zlasti v zadevah kaznivih dejanj v prometu, ki jih je razmeroma veliko in so tudi najbolj znana.

V uvodu smo povedali, da je treba razloge za to, da so pisci in zakonodajalci začeli po drugi svetovni vojni posvečati večjo pozornost povrnitvi škode, iskati zlati v trojem: 1) zaradi sočustvovanja z žrtvijo kaznivega dejanja, 2) zaradi pričakovanja, da bo imelo poravnanje škode prevzgojni učinek na storilca kaznivega dejanja, 3) s sociološkega stališča.

K 1) S podatki, ki smo jih zbrali za našo raziskavo, ne moremo odgovoriti na vprašanje, koliko žrtev kaznivih dejanj je ostalo po končanem kazenskem postopku še vedno nezadoščenih, saj nismo zajeli izvršilnega postopka in o tem nismo spraševali samih oškodovancev, zlasti ne tistih, pri katerih povzročitelji škode niso bili odkriti kot storilci kaznivih dejanj. Domnevamo lahko le, da je takih žrtev manj, kot smo pričakovali (glede na to, da ima pravnomočna prisoja premoženjskopравnega zahtevka izvršilni naslov in da so odkriti storilci v visokem deležu škodo vrnili do glavne obravnave). Kljub temu pa naši podatki ne zadoščajo za to, da bi lahko izoblikovali stališče glede javnih skladov, ki naj bi

bili potrebni za hitro pokrivanje nastale škode (zlasti pri telesnih poškodbah in morda pri kaznivih dejanjih, storjenih v prometu). Glede na razvitost našega zavarovanja pa menimo, da za to ne bi bili potrebni zelo veliki skladi in bi jih bilo mogoče polniti z denarnimi kaznimi in razmeroma nizkimi prispevki vseh obsojenih (Šelih + Kobe).

K 2) S prevzgojenega stališča je vsekakor pomembno, da storilec poravnava škodo, ki jo je povzročil. Naša raziskava pa nas je v zvezi s tem opozorila tudi na nekatere ovire pri uresničevanju takega namena, zlasti pri kaznivih dejanjih zoper premoženje. Povedali smo namreč, da postajajo predmet kazenskega postopka zlasti tisti storilci kaznivih dejanj zoper premoženje, pri katerih so bile stvari najdene in tudi odvzete. V teh primerih je o poravnanju škode v smislu resocializacije storilcev težko govoriti. Pri kaznivih dejanjih, storjenih v gospodarskih organizacijah pa so oškodovanci zlasti pravne osebe. Poseben problem je, kako delavcem dopovedati, da s kaznivimi dejanji, storjenimi v gospodarski organizaciji, škodujejo sami sebi in drugim delavcem. To je proces, ki v naši družbi poteka z izpopolnjevanjem samoupravljanja, a ki ga storilci teh vrst kaznivih dejanj očitno še ne sprejemajo za svojega. Vprašanje je, ali bomo takšno zavest v temelju utrjevali z vračanjem osebnih sredstev kolektivu, ki premore velika denarna sredstva. To pa še ne pomeni, da ne bi bilo treba uporabljati te poti. Le psihološka razmerja med storilci in oškodovanci so v teh primerih drugačna kot psihološka razmerja med posamezniki in prizadevanje da bi v teh primerih pospeševali neposredne stike med storilci in oškodovanci, tako dobi drugačno vsebino.

K 3) S sociološkega stališča naj bi neposredno poravnavanje med storilci in oškodovanci omejevalo premoč državnih ustanov in birokracije nad razmerji med ljudmi. To je namen, ki ga je treba vsekakor sprejeti. Toda konkretni predlogi za uresničevanje tega namena, kakor smo jih prikazali, le v manjši meri pripomorejo k njegovemu uresničevanju. Tudi poravnavanje iz javnih skladov, kazenski in adhezijski postopek ter vsi mogoči sodni ukrepi v zvezi s tem so institucionalni posegi v razmerja med ljudmi. Res pa je, da k takšni usmeritvi prispeva tudi izločanje pravnega postopka kot nepotrebne povsod tam, kjer ga lahko nadomesti adhezijski postopek. Sicer pa je pot k temu cilju verjetno treba iskati s pomočjo dekriminacij, ne-

sodnega poravnavanja (pri nas poravnalni sveti in samoupravna sodišča) in s spreminjanjem nekaterih uradno pregonljivih kaznivih dejanj v kazniva dejanja, pregonljiva na zasebno tožbo. Pri tem pa verjetno ne bi smeli iti predaleč in se skušali vrniti v čas zasebnega akuzacijskega postopka, ki ga je izpostavil kritiki in posmehu že Aristofan.

Makrosociološke analize so vznemirljiva spodbuda za iskanje novih poti in rešitev. Toda konkretni predlogi, ki posplošujejo en izhod iz težav, se ne vklaplajo nujno vsi v proces oblikovanja drugačnih in boljših razmerij med ljudmi. Pot iz nasprotij bo treba iskati tudi v prihodnje.

LITERATURA

1. Aćimović Mihailo: Položaj oštečenog među građanima i pred krivičnim sudom, *Gledišta*, Beograd, 1970, br. 4, str. 627—636.
2. Bavcon Ljubo-Vodopivec Katja-Uderman Boris: **Individualizacija kazni v praksi naših sodišč**; Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, publ. 12, 1968.
3. Bayer Magda: **Kriteriji za odmjeravanje kazne od strane sudova u Sloveniji**; Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, publ. 10, 1967.
4. Carić Ante: Odškodnina žrtvi kaznivega dejanja v sodobnem kazenskem pravu, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 1970, št. 2, str. 82—88.
5. Christie Nils: Conflicts as property, *The British Journal of Criminology*, London 1977, št. 1, str. 1—15.
6. Conclusions and Recommendations — International Study Institute on Victimology, Bellagio, Italy, July 1—12, 1975; *Victimology*, Washington 1976, št. 1, str. 130—153.
7. Galaway Burt: The Use of Restitution, *Crime and Delinquency*, Hackensack, N. J., 1977, št. 1, str. 57—67.
8. Goldstein Naomi: Reparation by the offender to the victim as a method of rehabilitation for both; *Victimology — A new Focus*, ed. by Israel Drapkin and Emilio Viano, Vol. II, Lexington Books, Lexington 1974, str. 193—205.
9. Grebing Gerhardt: Die Verhandlungen der III. Sektion über das Thema »Die Entschädigung des durch eine Straftat Verletzten«, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, Berlin 1975, št. 2, str. 472—485.
10. Gvozdić Petar: Priviligirani svjedoci iz čl. 211 st. 1 tač. 2 ZKP, *Naša Zakonitost*, Zagreb 1971, št. 3, str. 210—220.
11. Jacob R. Bruce: Reparation or Restitution by the Criminal Offender to his Victim: Applicability of an Ancient Concept in the Modern Correctional Process, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Baltimore 1970, št. 2, str. 152—167.

12. Kobe Peter: Položaj žrtve v sodnem postopku s posebnim ozirom na adhezijski postopek, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1977, št. 1, str. 3—11.
13. Kobe Peter: **Primerjalnopravni prikaz in analiza**, rokopis 1977, prispevek napisan za raziskavo.
14. Kraus Božidar: Savetovanje u vrhovnom sudu Jugoslavije, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd, 1969, št. 1, str. 109—135.
15. Kraus Božidar: Sedmo savjetovanje predstavnika krivičnih odjeljenja vrhovnih sudova, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd, 1974, št. 2, str. 299—323.
16. Lamborn L. Leroy: Crime Victim Compensation: Theory and Practice in the Second Decade, **Victimology**, Washington, št. 4, str. 503—516.
17. Law Reform Commission of Canada: Restitution and compensation — Working papers 5 and 6, October 1974, **Canadian Journal of Criminology and Corrections**, Ottawa 1975, št. 2, str. 1—25.
18. Law Reform Commission of Canada: Diversion Working paper 7, — **Canadian Journal of Criminology and Corrections**, Ottawa 1975, št. 3, str. 1—25.
19. Linden M. Allen: Restitution, Compensation for Victims of Crime and Canadian Criminal Law, **Canadian Journal of Criminology and Corrections**, Ottawa, 1977, št. 1, str. 1—49.
20. Marković Marko: Neka pitanja u vezi sa pravnim pojmom štete, njenih vidova i određivanja naknade, **Pravni zbornik**, Titograd, 1975, št. 1, str. 35—49.
21. McLeen Ian: Compensation and Restitution Orders, **The Criminal Law Review**, January 1973, str. 3—6.
22. Mendelsohn Benjamin: Victimology and Contemporary Society's Trends, **Victimology**, Washington 1976, št. 1, str. 8—28.
23. Miklavčič Franc: Odškodnina za nepremoženjsko škodo pri telesnih poškodbah, **Pravnik**, Ljubljana 1973, št. 10—12, str. 419—429.
24. Mišić Vojin: Uticaj krivičnog postupka na tok građanske parnice i uticaj krivične presude na građansku presudu i obratno, **Glasnik advokatske komore u SAP Vojvodini**, Novi Sad 1972, št. 6, str. 12—21; št. 7, str. 1—7.
25. Mueller O. W. Gerhard-Cooper H. H. A.: Society and the Victim: Alternative Responses, v: **Victimology: A New Focus**, ed. by Israel Drapkin and Emilio Viano, Vol. II, Lexington Books, Lexington 1974, str. 85—101.
26. Ostroumov S. S.-Frank L. V.: O viktinologii i viktinosti, **Sovjetskoje gosudarstvo i pravo**, Moskva 1976, št. 4, str. 74—79.
27. Palmer W. John: Pre-Arrest Diversion: Victim Confrontation, **Federal Probation**, Washington 1974, št. 3, str. 12—18.
28. Pečar Janez-Vodopivec Katja-Uderman Boris, Kroflič Marjan: **Poravnalni sveti**, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani 1968, publ. 11.
29. Pečar Janez: **Vloga žrtev pri ubojih na Slovenskem**, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 1971, št. 4, str. 258—265.
30. Pečar Janez: Vpleteni »opazovalci« — viktimoška razčlemba, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1971, št. 3, str. 172 do 184.
31. Résolutions du XIe Congrès international de Droit pénal, Budapest (9—14 september 1974) — **Revue internationale de Droit Pénal**, Pau (France) 1974, št. 3—4, str. 685—689.
32. Schafer Stephen: Compensation of Victims of Criminal Offenses, **Revue internationale de Droit Pénal**, Pau (France) 1973, št. 1—2, str. 105 do 135.
33. Simić Ilija: Međusobni odnosi izvršioca ubistva i ubijenog, **13. Maj**, Beograd, 1969, št. 5, str. 8 do 12.
34. Skaberne Bronislav: Pomembnost pravičnega obravnavanja otrok in mladoletnikov, ki so bili žrtve kaznivih dejanj, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1969, št. 4, str. 259 do 265.
35. Šelih-Rosina Alenka: **Kriminaliteta telesnih poškodb na območju občine Slovenska Bistrica**, Obzorja, Maribor 1963.
36. Šelih Alenka: Žrtve pri nedovoljenem splavu in homoseksualnosti, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1972, št. 2, str. 74—80.
37. Šelih Alenka-Kobe Peter: L'indemnisation des victimes d'infraction — Yugoslavie, **Revue internationale de Droit Pénal**, Pau (France) 1973, št. 1—2, str. 294—313.
38. Šeparović Zvonimir: Žrtva krivičnog djela, **Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu** 1962, št. 2, str. 111—122.
39. Šeparović Zvonimir: Viktimologija — nov pristop v družbenih znanostih, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1973, št. 4, str. 293—299.
40. Šeparović Zvonimir: Žrtev in družba, nekaj vprašanj postavljenih z napredkom medicine, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1976, št. 4, str. 235—240.
41. Vasiljević Tihomir: **Sistem krivičnog procesnog prava**, Zavod za izdavanje udbenika socijalistične republike Srbije, Beograd 1971, II. izd.
42. Vasiljević Tihomir-Grubač Momčilo-Kuhajda Vladimir-Bajić Lidija-Matić Vojislav: Primena ustanova krivičnog procesnog prava u sudovima Vojvodine, **Zbornik radova VIII**, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 1974, str. 129—196.
43. Viano C. Emilio: The Study of the Victim, **Victimology**, Washington 1976, št. 1, str. 1—7.
44. Vodopivec Katja: O razdalji do stvarnosti, **Revija za kriminologijo in kriminalistiko**, Ljubljana 1974, št. 4 str. 314—323.
45. Vodopivec Katja: »Nova« kriminologija in kazenska zakonodaja, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 1977, št. 2, str. 85—93.
46. Williams L. Vergil-Fisch Mary: A Proposed Model for Individualized Offender Restitution through State Victim Compensation, v: **Victimology: A New Focus**, izd. Israel Drapkin in Emilio Viano, Vol. II, Lexington Books, Lexington 1974, str. 155—165.
47. Wolfgang E. Marwin: Making the Criminal Justice System Accountable, **Crime and Delinquency**, National Council on Crime and Delinquency, Paramus N. J. 1972, št. 1, str. 15—22.

ZAKONI

48. **Kazenski zakon Socialistične Federativne Republike Jugoslavije**, Uradni list SRS, Ljubljana 1976.
49. **Kazenski zakon socialistične republike Slovenije**, Uradni list SRS, Ljubljana 1977.
50. **Zakon o kazenskem postopku**, Uradni list SRS, Ljubljana 1977.
51. **Kazenski zakonik iz leta 1951**, Uradni list FLRJ 13/51, 30/59, 11 in 31/62, 15/65, 15/67, 20/69.

UDC 343.122(497.1)

Restitution to Victims of Criminal Offences

Vodopivec dr. Katja, Professor, Faculty of Law, Ljubljana

The article is a summary of the research of court files examined in SR of Slovenia for the year 1973. The sample of the research has been taken out of offenders condemned for bodily injuries, for offences against property and some other offences (30 % of the total). Excluded were 26 % of offences for which the monetary indemnification is not applicable and 31 % of traffic offences (covered mainly by different insurances). The victims of 44 % of property offences were legal persons. With thefts in $\frac{2}{3}$, and with aggravated thefts in $\frac{1}{2}$ of cases the damage has been restituted before the main trial, mainly in stolen goods. 26 % of bodily injuries were perpetrated against close relatives for which

the victims did not claim the restitution of damage. For most of these cases the restitution of damage could hardly replace the sanction (providing the sanction is necessary). So, in 33 % of all observed cases the victims could find satisfaction before the main trial by the restitution of damage, by reconciliation or with the renouncement to the claim. From the remaining the claims for the indemnification were asserted in the adhesive procedure in 64 %, out of which the penal courts satisfied the claims in whole or partially in 65 %. In the following civil procedure the damage has been adjudicated or reconciliated in only 2,3 %.